

UOT 78.

DOI: 10.52094/3005-9941.45.2024.022

Günəl Məmmədrasul qızı Bəkirova
Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası
doktorant
E-mail: ludwig.beethoven.88@mail.ru

TÜRKƏR QASIMZADƏNİN “ZİKR” ƏSƏRİNDƏ BƏZƏKLƏRİN BƏZİ İNTERPRETASIYA XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR

Xülasə: Təqdim edilən məqalədə müasir Azərbaycan fortepiano musiqisinin tanınmış nümayəndəsi Türkər Qasımzadənin “Zikr” əsərində tremolo, eləcə də akkord-qlissandonun bəzi interpretasiya xüsusiyyətləri əks olunmuşdur. Zikr sufizm təriqətində dini ibadətin bir növüdür və bəstəkar T.Qasımzadə də əsərində bu ritualın musiqi təccəssümünü yaratmışdır. Əsərdə diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də burada tremolo və akkord-qlissandonun müasir ifaçılıq kontekstində əksini tapması və bəstəkarın özünəməxsus simvolları yaratmasıdır.

Açar sözlər: XXI əsr Azərbaycan fortepiano musiqisi, Türkər Qasımzadə, “Zikr” əsəri, tremolo, akkord-qlissando, preparasiya olunmuş fortepiano, artırılmış texnika, interpretasiya üsulları

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq dünya musiqisində yeni üslub və cərəyanların yaranması ilə əlaqədar olaraq çağdaş musiqisinə baxış forması tamamilə fərqli istiqamətdə inkişaf etməyə başladı və yeni bir mərhələyə qədəm qoydu. Belə ki, burada bəstəkarlıq və ifaçılıq istiqamətlərinin inqilabi dəyişikliklərə məruz qalması onun mahiyyətinin yenilənməsinə və zənginləşməsinə səbəb oldu. Ardıcıl olaraq formalaşan yeni ideyalar, yeni konsepsiya, tendensiyalar da onların fərqli formada təzahür etməsini labüdləşdirdi. Fortepliano musiqisində “genişləndirilmiş texnika” (extending technique) termini meydana gəldi və bu termin özündə bir sıra yenilikləri cəmləşdirdi. “Musiqidə artırılmış texnika qeyri-adi səs və ya tembr əldə etmək üçün musiqi alətlərində qeyri-ənənəvi oxuma və ya ifa metodudur” [5]. Bu illərdən başlayaraq fortepianoda ənənəvi ifaçılıq ilə yanaşı, qeyri-ənənəvi ifa metodları da öz əksini tapmağa başladı. Fortepliano daxili metal və taxta konstruksiyalarına zərbələr endirilməsi, fortepliano səsinin dəyişilməsi üçün əşyalardan istifadə olunması, simlərə toxunaraq müxtəlif effektlərinin əldə edilməsi, səs ilə oxumaq, klaster tonların əldə edilməsi üçün əl, yumruq və digər əşyalarla klavişlərə toxunmaq və s. bu kimi xüsusiyyətlər “genişləndirilmiş texnika” termininin mahiyyətində duran məsələlərdəndir. Yeniləşən ideyalar zəminində, eləcə də genişləndirilmiş texnika kontekstində trel, tremolo, qlissando və digər simvolların not mətnində əksi məsələləri də aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir [3].

Əlbəttə, “genişləndirilmiş texnika” kontekstində musiqidə istifadə edilən

bəzəklərin mahiyyəti tamamilə dəyişmişdir. İstifadə edilən trel, tremolo və digərləri əsərin konstruktiv komponenti, əsərin bərabər hüquqlu bir üzvü kimi çıxış edir. Bu haqda M.Geromolo məqaləsində belə qeyd etmişdir: “Post-Vebernist bəstəkarlar yaradıcılıqlarında seriya, mikroton, elektron musiqi və bir çox genişləndirilmiş texnikalar ilə təcrübə əldə edərək yeni səslərin əldə edilməsini təşviq etdilər. Beləliklə, trel, mordent, appoggiatura və mordent kimi ənənəvi bəzəklərin əvvəlki ritorik funksiyası yox olunmağa başladı. Affekt kontekstindən məhrum edilmiş və artıq heç bir təsir ötürməyən bəzəklər digər genişləndirilmiş texnikalarla birləşdirilmiş və “effekt” kimi nəzərdə tutulmuşdur” [6].

Təqdim edilən məqalədə də Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin gənc nəslinin nümayəndəsi Türkər Qasımzadənin “Zikr” əsəri nümunəsində genişləndirilmiş texnika kontekstində tremolo, akkord-qlissandonun nota fiksasiya edilməsi məsələsinə və interpretasiya üsullarına diqqət yetirilmişdir [7].

İlk növbədə, qeyd edək ki, T.Qasımzadə (1988) Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının bəstəkarlıq fakültəsini Xalq artisti, professor Xəyyam Mirzəzadənin sinfində bitirmişdir. Daha sonralar Manhetten Musiqi Məktəbində magistr (R.Fuetinq; N.Viqeland sinfində), Sinsinati Konservatoriyasında (M.Helmut; M.Fideyin sinfində) bəstəkarlıq üzrə doktorluq təhsili almışdır. T.Qasımzadə həmçinin bəstəkarlıq üzrə B.Furrer, M.Andre, O.Biançi, M.Matalon, S.Prins, D.Kram, Q.L.Frank kimi musiqiçilərdən də dərslər almış, eləcə də elektron musiqinin texnikasını dərinlən mənimsəmişdir. O, müasir musiqi ilə bağlı dünyanın müxtəlif ölkələrində, o cümlədən, Çili, Xorvatiya, Almaniya, Fransa, İsveçrə, ABŞ, İtaliya, İrlandiya, İsveçrə, Bolqarıstan, Rusiya, Litva və digər ölkələrdə keçirilən müsabiqələrdə qalib olmuş, festivallarda iştirak etmişdir. T.Qasımzadənin yaradıcılığı müasir Azərbaycan musiqisi ilə sıx bağlıdır [13].

Qeyd edildiyi kimi, T.Qasımzadənin fortepiano üçün bəstələnmiş “Zikr” əsəri yeni not yazısı kontekstində yazılmışdır, eləcə də özündə tremolo, akkord-qlissandonun yeni işarələrlə qeyd edilməsi baxımından maraq doğurur. Bəstəkar əsərin adını belə qeyd etmişdir: “Dhikr” for piano and electronics”. Əsər 2016-cı ildə bəstələnmişdir [7]; [9].

Müəllif də əsərin əvvəlində ifaçılar üçün qoyduğu izahat vərəqəsində əsərin ifası, mahiyyəti haqqında ətraflı məlumat qoymuşdur. O, belə qeyd edir: “Zikr əsasən təsəvvüf fəlsəfi ilə bağlıdır, sufizm ilə əlaqələndirilmiş bir ibadət formasıdır ki, burada ibadət edən Allahın adının və ya sifətlərinin ritmik təkrarı ilə məşğul olur” [7]. Belə ki, zikr ibadətinə də diqqət yetirən zaman burada ibadət edənlər *Allah*, *Haay*, *Hu* sözlərini ritmik olaraq təkrarlayır və burada ritmik ostinatlığı ornamental baxımdan zəngin melodiya müşayiət edir [8]; [10]; [11]; [12]. Ayində musiqi aləti kimi yalnız dəfdən istifadə edilir. Maraqlısı budur ki, bəstəkar bu dini ritualı, onun bütün elementlərini – təkrarlanan ritmik struktur, dəf, ornamentallığı müasir musiqinin ifadə vasitələri ilə müasir musiqi kontekstində ifadə etmiş və onun musiqidə özünəməxsus formada təcəssümünü yaratmışdır.

Əsər qeyri-ənənəvi formada yazılmışdır: burada xanə xətləri yoxdur, fortepianonun həm klavişlərində və həm də daxili konstruksiyalarında ifa edilir. Bununla bağlı olaraq ifaçı üçün izahat vərəqəsi (sinopsis) təqdim olunur. İzahat vərəqəsində kifayət qədər məlumat verilmişdir. Müəllifin də qeyd etdiyi kimi xanə xətlərinin verilməməsi zamanın çevikliyini göstərir və burada pedal bir növ xanə xətti rolunda çıxış edərək musiqi cümlələrini sanki bir-birindən ayırır. Eyni zamanda müəllifin də qeyd etdiyi kimi əsər ritmik baxımdan dəqiq ifa edilməlidir (*flexible yet rhythmically accurate*).

İzahat vərəqəsində həm də yeni ifa fəndlərinə aydınlıq gətirilir. Bəstəkar ifaçılıq qeydində həm də 6 yeni fəndin izahatı verilmişdir. Vərəqədə iki qeyd tremolo və akkord-qlissando, növbəti üç qeyd preparasiya olunmuş fortepiano ilə bağlıdır. Digəri isə elektron səsin işarəsidir [6]. Təqdim olunan məqalədə izahat vərəqəsində verilmiş bütün qeydlərin mənasının açılmasını məqsəduyğun hesab edirik.

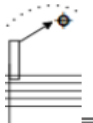
Qeyd edək ki, burada “electronics” deyərəkən, ifa zamanı kompüterdən də istifadə olunması nəzərdə tutulur. Müəllif ifaçılıq qeydləri hissəsində Max/MSP-dən istifadə məsələlərinə toxunur: kompüterdə Max/MSP açılır və pianonun yaxınlığına qoyulur. Həmçinin iki səsgücləndiriciləri də pianonun yanına qoyulmalıdır. Max/MSP MIDI pedal, və ya laptopun boşluq (probel) düyməsi ilə işə salınır” [5]. Bu zaman Max/MSP fortepianonun yazılmasını həyata keçirir və MIDI pedal basılarkən qeydə alınmış musiqi səslənir. Bu da öz-özlüyündə ritualın konsepsiyasını əks etdirir.

“Zikr” əsərində məzmununun ifadə edilməsi və çatdırılmasında artırılmış texnika kontekstində tremolo və akkord-qlissandolar mühüm rola malikdir. Belə ki, burada təkrar edilən ritmik fiqurlar və bir-biri ilə kombinə olunmuş bu simvollar məhz dini ayinin xarakterik xüsusiyyətlərini xatırladır. Həmin işarələrə diqqət yetirək:

Bu işarə isə royalın daxilində simlər üzərində sürətli, enerjili və kəskin tremolonun ifasını əks etdirir. Tremolonun yerinə yetirərkən barmağın başqa simlərə toxunması məqbul hesab edilir.

Royalın daxilində barmaqlar vasitəsilə simlərdə çox qısa və sürətli akkord-qlissando edilməsini göstərir. Notda vizual olaraq akkord-qlissandonun yerinin göstərilməsinə baxmayaraq, onun yeri royalın daxilində ifaçı tərəfindən müəyyən edilir. Əgər işarədə dairə yoxdursa və təkcə ağ kvadrat müşahidə edilsə, bu zaman fortepianonun daxilində simlərə vurulur:

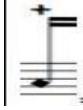
Əsərdə digər ifaçılıq fəndləri də aşağıdakılardan ibarətdir:

Royalın registrlərini ayıran metal hissəsini əllə zərbə ilə vurulmasını göstərir.

Verilmiş notlarda bir əliniz ilə royalın daxilində simləri tutub saxlanmasını, digəri ilə ənənəvi formada klavişdə ifa edilməsini ehtiva edir.

Bu işarə pizzicatonu göstərir. Royalın daxilində göstərilən simi barmaqla dartılmasını mənasında verilir.

Preparasiya olunmuş fortepiano termininin mahiyyətinə uyğun olaraq əsərdə ifaçıdan əvvəlcədən hazırlıq görülməsi tələb olunur. Belə ki, bu terminə uyğun olaraq ifadan öncə royalın daxilində aşağıda verilmiş hər iki nümunədə qeyd olunan səslər üzərinə bəstəkarın tələb etdiyi əşyaları əvvəlcədən yerləşdirmək, simləri işarələmək mütləqdir (Nümunə №1; Nümunə №2). “Zıkr”da bu iki yolla əldə edilir: birinci olaraq “səssiz not” effektinin əldə edilməsi, ikinci olaraq qonq alətinin səsinin alınması. “Səssiz not” effektinin alınması məqsədilə alətin daxilində əvvəlcədən müəyyən edilmiş səslərə plastik və digər materiallar da yerləşdirilməsi göstərilir. Bu effekt aşağıdakı səsləri əhatə edir:

Nümunə № 1.

Alətin daxilində göstərilmiş səslərdə metal əşyalar yerləşdirilərək “rezonanslı”, “metal” səslər əldə edilir. Bu səslər bizə vurğulandığı kimi qonq alətinin zərbələrini xatırladır. Həmin səslər aşağıdakılardır:

Nümunə № 2.

“Zıkr”da tremolo və akkord-qlissando həm də konstruktiv mövqedən çıxış edir. Belə ki, əsərin melodiyasının qurulmasında yaxından iştirak edir.

Yuxarıda qeyd edilənlər nəzər alınaraq aşağıda “Zıkr” əsərindən bəzi hissələr təhlil edilmişdir. İlk musiqi xanəsində otuzikilik və nöqtəli onaltılıq ölçülü notların növbələşməsindən sonra “a”-“a¹” səsləri verilir. Burada həmin səslərin üzərində

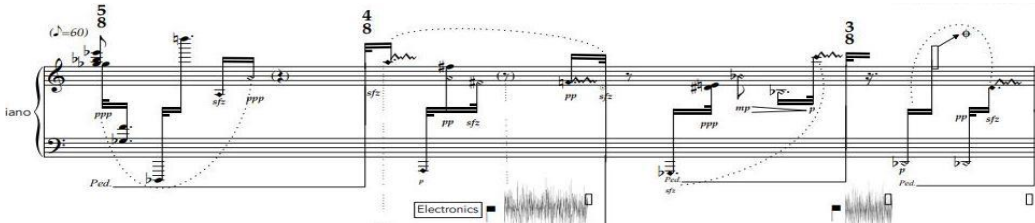
izahat vərəqəsində göstərildiyi kimi plastik və metal əşyalar qoyulduğundan həmin səslər “səssiz not” və qonqun səs effektini verir. Daha sonra gələn a^2 səsi üzərində çevik tremolo həyata keçirilir və yenidən həmin ritmik şəkil səslənərək ikinci cümlə verilir. Eyni zamanda “ a^2 ”-də verilən tremolo ikinci cümlənin başlanğıcına çevrilir. Basda – sol əldə “a” klavişdə ifa edilir, sağ əldə “ a^1 -fis 2 ” və “fis 1 ” səsləri metal və plastik yerləşdirilən səslərin üzərinə düşür. “fis 1 ”-də isə yenidən tremolo səslənir və tremolo alətin metal hissəsinə vurulan zərbə ilə sonlanır. Burada həmçinin dinamik müxtəliflik də diqqəti cəlb edir və *pp*, *ppp*, *sfz* çalarlarının tez-tez dəyişməsi müşahidə edilir (Nümunə №3).

Üçüncü musiqi xanəsində də yenidən onaltılıq və otuzikilik notların növbələşməsini izləmək olar. “ b^1 ” və “b” səslərinin effekt xarakterli verilməsi yenidən “ c^2 ” səsinə tremolo çalınır. Daha sonra gələn hissədə (dördüncü xanə) isə akkord-qlissando səs effekti kombinə olunaraq mürəkkəb strukturu yaradır. Belə ki, basda – sol əldə “Des” səsi effekt xarakterlidir (qonq səsinə bənzəyir) və daha sonra

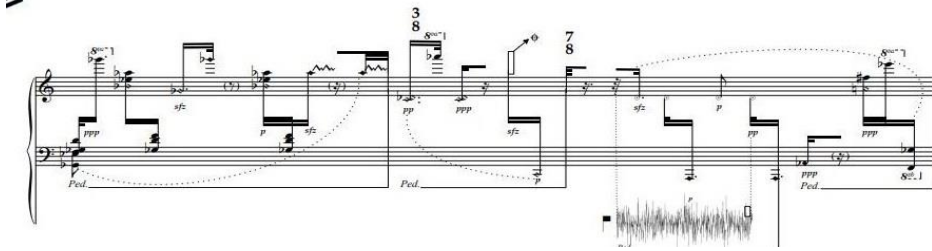

akkord-qlissando ifa edilir, yenidən *pp* çalarında “Des” səsi verilir və “ d^1 ” səsinə kiçik tremolo edilir (Nümunə №3). Həmçinin burada olan növbələşmə ilə ritualın elementləri arasında oxşarlığı müşahidə etmək olar. Misal olaraq, təkrarlanan ritmik struktur ayin iştirakçılarının hərəkətlərini – eyni sözləri təkrar etmələrini, verilən tremolo və akkord-qlissando ritualdakı zəngin improvizə təbiətli ornamental melodiyanın əks sədası və s. kimi xarakterizə etmək mümkündür.

Nümunə № 3.

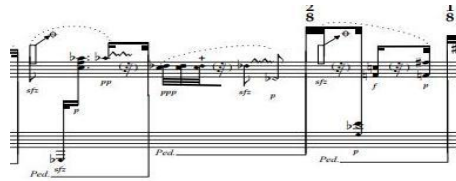

Bu işarələrin bir-biri ilə kombinə olduğu digər nümunələrdən biri də 9-11-ci xanələri əhatə edir. Misal üçün doqquzuncu xanənin sonunda “ a^2 ” səsinə ardıcıl olaraq tremolo edilməsi tələb olunur. Onuncu xanədə “ c^1 -des 1 ”-də verilmiş qonq səslərinin “ as^4 ” səsi ilə növbələşməsindən sonra akkord-qlissandonun verilməsi və alətin metalına vurulan zərbələrin “səssiz” notlarla yenidən növbələşməsi müşahidə etmək olar. Xüsusilə, bu zaman əsərdə ritmik dəqiqliyə də diqqət yetirilməlidir (Nümunə № 4):

Nümunə № 4.

Qeyd edək ki, əsərin növbəti hissələrində tremolo və akkord-qlissando daha da mürəkkəb formada təqdim edilir. Bu həm də əsərin dramaturgiyasının inkişafı ilə bağlıdır. Sanki ritualın kulminasiyasını xatırladır. Nümunə üçün artıq 59-cu xanədən başlayaraq tremolonun daha uzun ölçüdə verilməsini müşahidə edə bilərik.

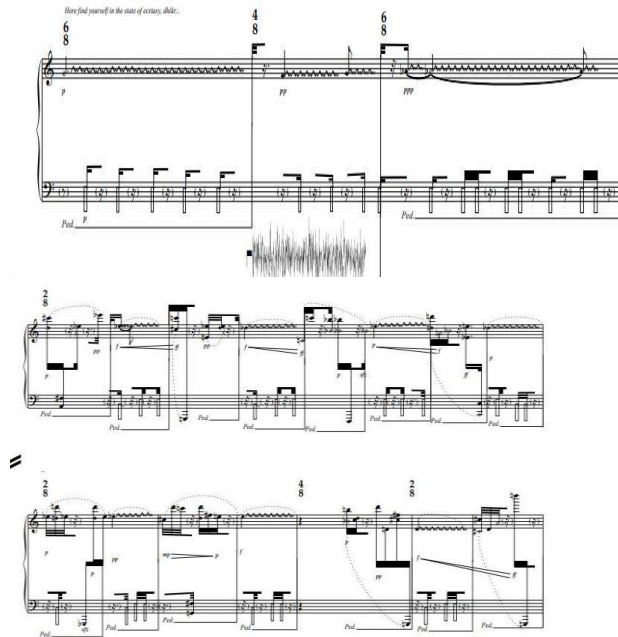
Digər tərəfdən 67-68-69-cu xanələrdə akkord-qlissando, tremolo, pizzicato və tremolonu müşahidə etmək olar ki, bu işarələr ənənəvi ifa ilə növbələşərək təqdim olunur (Nümunə № 5):

Nümunə № 5

72-ci xanədən (“here find yourself in the state of ecstasy, dhikr...” qeydindən başlayaraq) isə tremolo, akkord-qlissandodan daha çox istifadə edilməyə başlanılır (Nümunə №6). Əsərin kulminasiya hissəsi 72-119-cu xanələri əhatə edir (Nümunə №7). Qeyd edilən bu hissələr ornamentallığı, mürəkkəbliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bəzən bu hissələr tamamilə alətin daxilində ifa edilir. Məsələn, 72-ci xanədə sağ əldə “g¹” səsinə simdə uzun tremolo, basda isə sol əlin simlərə vurulmasını vurğulaya bilərik. Burada artırılmış texnikanın növləri özünü parlaq formada göstərir. 72-75-ci xanələr bu formada davam edir və tremolo edilən səslər fərqlənir. Növbəti hissələrdə ifa prosesi daha da mürəkkəbləşir (76-102-ci xanələr). Belə ki, burada tremolo, simlərə zərbə, alətin metal hissəsinə zərbəni, akkord-qlissando növbələşməsini, bəzən eyni anda verilməsini (81-ci xanə) müşahidə etmək olar. Eyni zamanda burada notların ifa uzunluqları da qısalaşır. Bu isə məzmunu da gərginləşdirir. Xüsusilə, əsərdə həmin fəndlərin ritmik strukturu qorumaqla ardıcıl olaraq hər səs üzərindən həyata keçirilməsi ifaçıdan peşəkarlıq, alətin daxili konstruksiyasına yaxından bələd olma tələb edir. Əsərin sonuna doğru isə təlatüm azalmağa doğru gedir və bu zaman əsasən *pp* və ya *ppp* dinamik çaralarından istifadə olunur. “Zikr” əsəri “des²” səsinə verilən tremolo (*pppp*-da) ilə yekunlaşır.

Nümunə № 6.

Nümunə № 7.

Beləliklə, təqdim edilən məqalədə Türkər Qasımzadənin “Zikr” əsəri yenilikçi ideyaları ilə diqqəti cəlb edir. Eyni zamanda akkord-qlisando və tremolo not mətnində təcəssüm edilməsi və interpretasiya üsullarına görə seçilir. Bəstəkar əsərdə sufizm təriqətində mövcud olan bu ritualın musiqi təcəssümünü yaratmışdır və bu dini ayinin musiqidə ifadə edilməsində tremolo, akkord-qlissando mühüm komponent rolunda çıxış etmişdir.

Əsərdə tremolo, akkord-qlissando kimi iki bəzək növlərindən istifadə edilmişdir. Maraqlı məqam tremolo, akkord-qlissandonun artırılmış texnika kontekstində təqdim olunması, mahiyyət etibarı ilə yenilənməsi, “bəzəmək” funksiyasını itirərək əsərdə bərabər hüquqlu vahidə çevrilməsi və həmçinin bəstəkarın bu bəzəklərlə bağlı simvollarını icad etməsidir ki, bu da Azərbaycan fortepiano musiqisini müasir not yazısını daha da zənginləşdirmişdir. Bütün bunlar isə müasir Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano əsərlərində tremolo və akkord-qlissandonun yeni not yazısı kontekstində özünəməxsus formada əks olunmasını deməyə əsas verir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Mirzoev, S.Ə. Azərbaycan musiqisi kontekstində müasir fortepiano notasiya simvolları / S.Ə.Mirzoev. – Bakı: Qanun, – 2019. – 183 s.
2. Mirzoev, S.Ə. Fərəc Qarayev və yetirmələrinin əsərlərinə piano ifaçısı baxışı / S.Ə.Mirzoev. – Bakı: Qanun, – 2020. – 197 s.
3. Mirzoev, S.Ə. Forteapiano texnikasında müasir ifaçılıq effektləri işarələri / S.Ə.Mirzoev. – Bakı: RSXM-nin mətbəəsi, – 2010. – 63 s.

4. Мамедова, Л.М. Хоровая культура Азербайджана / Л.М.Мамедова. – Баку: Адилоглу, – 2010. – 231 с.
5. Burtner, M. *Making Noise: Extended Techniques after Experimentalism* // – Neq-York^ New Music Box. – 2005. Issue 71, Vol.6, No. 11.
6. Gemolo, M. Extended techniques on the traverso (part 2): the case of the flutertonguing and microtones in the post-modernist repertoire for the one-keyed flute // – London: Online journal for artistic research, – 2019. – pp. 5-23
7. Qasimzadə, T.N. Dhikr. For piano and electronics [Scores]: / Clavier. – Baku: – 2016, – 10 p.
8. Dhikr [Electronic resource]: URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Dhikr>
9. Dhikr. For piano and electronics [Electronic resource]: URL: <https://soundcloud.com/humay-qasimzade/turkar-gasimzada-dhikr-for-piano-and-electronics>
10. Eyyubi Vakfi "Kadir Gecesi" Özel Zikir Sohbeti [Elektron resurs]: ŞAHİN Kamera & Fotoğraf. – 2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OnE51yVedDc>
11. Hadrach with Mawlana Sheikh Muhammad in the Osmanische Herberge 01.07.2022 [Electronic resource]: [Naqshbandi Germany](https://www.youtube.com/watch?v=o-8gvlFgxuI). – 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o-8gvlFgxuI>
12. Islamic Mysticism Sufi Zikir Circle [Electronic resource]: Dr. Lefebure Methods España e Iberoamérica. Fosfenismo. – 2014. URL: https://www.youtube.com/watch?v=HN3h_rKKDIw
13. Turkar Gasimzada website [Electronic resource]: <https://www.turkargasimzada.com/>

Гюнель Бекирова

О НЕКОТОРЫХ ИНТЕРПРЕТАЦИОННЫХ ХАРАКТЕРИСТИКАХ МЕЛИЗМОВ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ЗИКР» ТЮРКАРА ГАСЫМЗАДА

Резюме: В представленной статье рассматривается фортепианное произведение «Зикр» современного азербайджанского композитора Тюркара Гасымзаде. Как известно, Зикр – это вид религиозного богослужения в суфизме. Композитор стремился воссоздать в своем сочинении музыкальное воплощение этого ритуала. Наше внимание привлекло то, что тремоло и аккорды-глиссандо, отмеченные в нотном тексте произведения, отличаются некоторыми особенностями интерпретации. В контексте современного фортепианного исполнительского искусства они находят свое новое оригинальное воплощение, что мы видим в данном сочинении, где композитору Т.Гасымзаде удалось создать свойственные его стилю символы.

Ключевые слова: Азербайджанская фортепианная музыка XXI века, Тюркар Гасымзаде, произведение «Зикр», тремоло, аккорд-глиссандо, подготовленное фортепиано, расширенная техника, методы интерпретации

Günel Bakirova

ON SOME INTERPRETATION CHARACTERISTICS OF MELISMAS IN THE WORK "DHIKR" BY TURKAR GASIMZADA

In the presented article, some interpretation features of tremolo, as well as chord-glissando are reflected in the work “Zikr” by Turkar Gasimzade, a well-known representative of modern Azerbaijani piano music. Zikr is a type of religious worship in the sect of Sufism, and the composer T. Gasimzade created the musical embodiment of this ritual in his work. One of the points that attract attention in the work is that tremolo and chord-glissando are reflected in the context of modern performance and the composer creates his own symbols.

Key words: Azerbaijani piano music of the XXI century, Turkar Gasimzada, “Dhikr”, tremolo, chord-glissando, signs, prepared piano, extended technique, interpretation methods.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 26.01.2024